

Vito FLAKER*

IZVIRNI
ZNANSTVENI
ČLANEKDRUŽBENE OKOLIŠČINE UŽIVANJA DROG¹

Povzetek. Ponavadi tipologije, ki sledijo razvoju kariere uživalca oz. intenziteti uživanja, zanemarjajo družbeno konstrukcijo uživanja oz. ustvarjanje okvirov, v katerih lahko uživanje drog razumemo. Če analiziramo različne tipe uživanja vidimo, da je uživanje drog v naši civilizaciji lahko rekreativno, ko temelji na neutilitarni, ekspresivni uporabi, kjer je v ospredju estetski užitek sublimnega tipa, po drugi strani pa je lahko utilitarno, ko gre za medicinsko oz. terapevtsko obravnavo. V obeh primerih je droga blago, ki nima svoje produktivne in reproduktivne funkcije. Droge pa ne obstajajo kot blago v tradicionalnih družbah, kjer je uporaba utkana v družbeno tkivo, mamilo pa se proizvaja za lastno uporabo z lastnimi sredstvi. Nekonzformistično uživanje je četrti tip, ki se razlikuje od tradicionalnega po svoji ekspresivnosti, ki beži definiranju droge kot blaga. Štirje tipi tvorijo matriko z dvema dimenzijama: prva je, ali je droga blago ali pa vernakularna dobrina; druga pa, ali je uživanje heteronomno in instrumentalno ali pa avtonomno in ekspresivno.

Ključni pojmi: droge, tipologije uživanja drog, socialna konstrukcija uživanja drog.

809

Od tipologij k matrici drog

Ponavadi tipologije uživanja drog izhajajo iz intenzitete uživanja ali bolje rečeno, iz intenzitete vključenosti v družbene procese povezane z uživanjem drog. Te tipologije praviloma spremljajo različne stopnje kariere uživalca in so v analitičnem smislu pripravne bodisi za spremljanje prehodov iz enega načina uživanja na drugi oziroma za spremljanje razvoja vloge uživalca, bodisi za razlikovanje med različnimi skupinami uživalcev glede na njihove prakse uživanja. Senghers (1989) npr. loči med uživanjem, kjer je v ospredju farmakološki vidik uživanja, psihološki in nazadnje socialni vidik junkyzacija, kjer stopi v ospredje socialna vloga junkyja oz. socialni vidiki: posledice kriminalizacije, črnega trga itn. Sami smo na podlagi tujih tipologij in svojih raziskovanj sestavili tipologijo, ki upošteva niz različne intenzitete uživanja in vstopanja v različno močne vloge uživalca:

* Dr. Vito Flaker, docent na Visoki šoli za socialno delo.

¹ Članek temelji na besedilu, ki je bilo integralen del raziskave Droge in nasilje, ki jo je avtor s sodelavci zaključil na Mirovnem inštitutu leta 1993.

neučivalci, priložnostni učivalci, redni učivalci, odvisni, zasvojeni, junkyji (Flaker 1993, 14-20). Vse te tipologije temeljijo na liku junkyja, ki tudi sicer determinira diskurz o drogah. Temu se je deloma izognil Dekleva (1999, 72), ko je razvil bolj prefinjeno tipologijo predvsem rekreativnih (praviloma nezasvojenih) učivalcev plesnih drog, ki zajema fazo eksperimentiranja, podaljšanega eksperimentiranja, stabilno, v življenje integrirano uporabo, stabilno uporabo, ko droga preveva življenje, aktivnost na sceni, zapuščanje scene, zapustitev scene ter "pametno" uporabo izven scene.

Prednost teh tipologij je hkrati tudi njena pomanjkljivost. Te tipologije nam namreč omogočajo spremljanje posameznih karier na področju obravnave, hkrati pa tudi omogočajo načrtovanje socialnih in javno zdravstvenih intervencij glede na tip uživanja in z njim povezanega zdravstvenega ali socialnega tveganja, ne povedo pa nam dovolj o socialnem okviru uživanja, kako različno učivalci uokvirijo svoje početje in kakšna je družbena konstrukcija samega dejanja. V tem smislu je zanimiva Kuševičeva klasifikacija, ki poleg niza različne intenzitete uživanja in vstopa v vlogo učivalca (eksperimentatorji, rekreativni občasni učivalci, funkcionalni, disfunkcionalni zasvojenici) našteje še tipe, ki v ta niz po dimenziji intenzivnosti ne sodijo: *družbeno tradicionalni učivalci, terapevtski in nekonformistični učivalci* (Kušević 1987, 197-203). Te kategorije so očitno kategorije različnega registra, ki kaže na drugačne družbene okoliščine uživanja kot niz intenzitete, stopnjevanja uživanja in prehoda v vloge učivalca. Ti tipi uživanja kažejo na družbene okoliščine, ki so drugačne od tistih, ki prevladujejo v naši civilizaciji in kulturi, kjer uživanje hkrati razumemo kot rekreacijo in ga prepovedujemo, kjer je droga blago, ki prinaša dobičke na črnem trgu ali pa tudi legalne farmacevtski industriji.

Rekreativno uživanje

Pojem rekreativnega uživanja ponavadi uporabljamo za uživanje, ki je lahkotno, dejavnost, ki jo opravljamo v prostem času. To uživanje bi lahko definirali kot tisto, ki je namenjeno predvsem užitku izkušnje same in kjer so koristni učinki drugotnega pomena. V tem smislu uživanje mamil sodi v tiste človeške dejavnosti, ki jih ponavadi opisujemo z besedo zabava, razvedrilo in igra. V klasifikaciji iger, ki jo je nekoč naredil R. Caillois (1977), bi uživanje drog sodilo prav gotovo v kategorijo iger, ki jih je poimenoval *vertigo*, se pravi v tiste igre, kjer so pomembni prav nevsakdanji telesni občutki in drugačne zaznave (npr. spuščanje po toboganu, vrtiljak ipd.). Lahko bi kdo trdil, da uživanje mamil zaradi dimenzije igranja vlog sodi lahko tudi v zvrst iger *mimes* (igre vlog oz. oponašanja) ali pa zaradi konfliktov s policijo v *agon* (tekmovalne igre) ali celo zaradi izzivanja usode (npr. glede predoziranja) v *aleo* (igre naključja in verjetnosti), vendar pa je v vseh treh primerih to tam, kjer se igra neha, kjer postanejo posledice uživanja drog resnične in usodne. Seveda se rekreativna uporaba mamil skozi kariero od eksperimentiranja do bio-psiho-socialne potrebe temeljito preoblikuje, tako da se lahko utemeljeno vprašamo, ali je to še vedno rekreacija. Na ravni vsakdanjega govora bi težko

odgovorili pritrdilno. Na analitični ravni pa je naš odgovor vsaj začasno pozitiven. Res je sicer, da postanejo okoliščine uživanja dosti manj igrive in zabavne in da je lajšanje abstinenčnih težav z novo dozo vrsta samomedikacije, da je podrejeno določeni subkulturi ter v nasprotju z dominantnimi družbenimi vrednotami, vendar bi samo izhodišče dejanja uživanja droge še vedno težko podredili drugim družbenim okoliščinam.

Ko Klein (1995, 62-63) analizira užitek cigaret, izhaja iz Kantovega razlikovanja med čistim estetskim užitkom lepega, ki izhaja iz mirne kontemplacije končnosti opazovanega predmeta in šokom brezmejnosti, ki ga doživimo pri brezmejnosti sublimnega užitka. Sublimna, vzvišena lepota nas navda s strahospoštovanjem, izkušnjo bloka, nezmožnosti predstaviti si neskončnost, ki jo lahko dojamemo samo z razumom. Šele razumevanje neskončnosti nas navda z zadovoljstvom; prevladovanje bolečine spoznanja omejenosti naše domišljije. Klein citira Kanta:

Občutek sublimnega je užitek, ki ga doživimo le posredno, proizvede ga občutek, da so naše življenjske sile za trenutek blokirane, ki mu sledi še močnejša sprostitve le-teh; in se torej tudi kot čustvo ne kaže kot igra temveč kot resno delo domišljije.

Tobak, kot tudi druge droge, nima prijetnega okusa, "užitek" ki je povezan z uživanjem tobaka je negativen, ni zares užitek. Prva izkušnja s tobakom (podobno tudi npr. s heroinom) ni prijetna, predvsem pa jo dojemamo kot nekaj resnega, neigrivega. Klein pravi, da je strupenost in zasvojljivost, kljub zavedanju škodljivih posledic, ravno osnova "mračne osnove" estetike uživanja tobaka.

Eden izmed uživalcev heroina je dinamiko užitka heroina opisal podobno:

Vsak narkoman, ko si gre kupit drogo, občuti strah in pričakovanje, da dobiš hors oz. da se zadaneš. Ko ga imaš v rokah, občutiš neznansko moč. Do trenutka, ko si heroin vbrizgaš. Potem ni več, sledi blaženost, pomirjenost.

O primatu užitka v mešanici brezupa, straha in bolečine nam govorijo podatki, da zasvojeni uživalci velikokrat, četudi so na metadonu, užijejo heroin. Podobno nam govorijo podatki o "dozorevanju" junkyjev, o spontanem opuščanju uživanja heroina pri določeni starosti (okoli 35), ko uživanje ne prinaša več nobenega užitka (Stephens 1991, 98-101). O tem priča tudi izjava nekega uživalca, ki je po več letih zasvojenosti na metadonskem vzdrževanju:

Opazil sem, da se da živet brez heroina. Greš lahko na kakšen koncert, ne da se zadaneš, se imaš lahko dobro, ne da kaj vzameš, od ilegalnih ali legalnih drog.

Navsezadnje tudi početju zasvojenih alpinistov, kvartopircev ali hackerjev, četudi so izidi lahko usodni, ne bo nihče pripisoval kakšne drugačne narave kot

rekreativne. Gre namreč za povsem nekoristne neutilitarne dejavnosti, ki služijo le ustvarjanju občutkov, doživetij.

Terapevtsko uživanje

Nasproti rekreativnemu uživanju se ponavadi postavlja *medicinsko ali terapevtsko uživanje mamil*. Družbene okoliščine so tukaj povsem drugačne. Uporaba mamil je tukaj definirana predvsem utilitarno, se veže na vlogo bolnika in tudi deloma zdravnika in sledi kavzalnemu mehanicističnemu modelu, ki prevladuje zdravstveni logiki. Slednjega bi lahko v močno poenostavljeni obliki povzeli takole:

Shema: Družbena definicija medicinskega uživanja mamil

Čeprav je prisotnost lika zdravnika pogosta, pa ni nujna, kar dokazuje velik krog uživalcev različnih substanc, ki so na spisku zdravil, pa jih za odpravljanje svojih težav od nespečnosti do slabega počutja ljudje uporabljajo brez zdravniškega blagoslova. Za diskusijo o uživanju ilegalnih drog pa je ta lik zelo pomemben, kajti definira jemanje opiatov kot utilitarno-zdravstveno in ne kot rekreativno². S tem ustvarja radikalno drugačne okoliščine uživanja: metadonsko vzdrževanje izdvoji občutja, ki jih iščejo rekreativni uživalci in ki so znana v kulturi uživanja, ne poudari užitka, ampak ga včasih celo izniči, poleg tega zmanjša dramatičnost abstinencijske stiske. Podobno medicinski okvir uživanja morfija naredi odtegnitveno krizo povsem nepomembno, poročajo (Kušević 1989, 210) na primer, da velikokrat ljudje, ki jim je predpisan morfijski zaradi medicinskih razlogov, ko jim zdravniki prekine terapijo, prenehajo povsem brez krize, je ne občutijo ali pa ne zaznajo oziroma spoznajo.

² Tudi poskusi legalizacije oziroma bolje rečeno dekriminalizacije kanabisa v nekaterih državah ZDA, ucvajajo zdravnika kot nosilca družbeno priznanega uživanja kanabisa. Državna zakonodaja namreč omogoča uživanje kanabisa na (ustni) nasvet zdravnika. Res je, da kanabis deluje blagodejno pri velikem številu tegob (prehlad, migrena, stres, rak) in je celo pri nekaterih boleznih skoraj nepogrešljiv, vendar pri teh zakonih ne gre toliko za medikalizacijo uživanja kot za ustvarjanje špranje v represivni politiki do kanabisa.

Če bi hoteli razdeliti opojne substance na tiste, ki jih uporabljajo predvsem rekreativno (halucinogeni, kanabis, kokain in heroin) in tiste, ki jih uporabljajo pretežno v terapevtske namene, vključujoč samomedikacijo (barbiturati, sedativi ipd.), bi videli, da ta delitev ne bi bila povsem upravičena. Terapevtska zdravila uporabljajo v raznih kombinacijah tudi rekreativno, predvsem pa smo v zgodovini bili priča medicinski uporabi substanc, ki so zaradi kriminalizacije postale skoraj izključna domena rekreativnega uživanja. Heroin in kokain sta bila v prejšnjem stoletju izumljena predvsem kot zdravili. Tudi sedaj smo priča, da uživalci rekreativnih mamil uporabijo drogo za izboljšanje svojega stanja, npr. kanabis pri prehladu, heroin proti bolečinam ipd., se pravi v skladu z modelom terapevtskega uživanja. Tudi vzdrževanje na metadonu sledi tej logiki. Iz mamila postane zdravilo.

Mehanicistična logika zdravila kot panaceje za vse težave ni razširjena samo v medicini, ampak tudi v logiki vsakdanjega življenja in gotovo prispeva plodno gojišče za razvoj kakršnekoli zasvojenosti od mamil, tudi tiste, ki nastaja v rekreativno definiranih situacijah uživanja, saj vzpostavlja substanco kot absolutna težav. Lindesmithova definicija zasvojenosti³ od opiatov kaže na nek način na to, da je zasvojenost sinteza obeh tipov uživanja, saj je ena komponenta zasvojenosti prav uživanje mamila, da bi se odstranile abstinenčne težave, kar je v skladu z zgoraj omenjeno logiko (samo)medikacije. O spletu obeh tipov uživanja govori tudi naslednja prigoda, ki jo je zabeležil eden od sodelavcev raziskave:

Janez je abstiniral že dalj časa. Zavestno in uspešno je odklanjal vse izzive, da bi znova poskusil drogo. Nekega večera se je znašel v situaciji, ko se je "po neumnosti" znašel v pretepu, sam proti skupini pretepačev. Seveda je potegnil kratko. Ves razbolen si je poiskal heroin, da bi si olajšal neznosne bolečine, ki so mu jih povzročili udarci njegovih nasprotnikov. Gledano nazaj si je razlagal, da je nezavedoma provociral svoje nasprotnike, verjetno zato, da bi lahko užil heroin.

Obstajajo teorije, ki pojasnjujejo nagnjenost nekaterih k uživanju in zasvojenosti z opiaty z vrojenim primanjkljajem endorfinov in imajo redno uživanje za povsem logično samomedikacijo takih ljudi. Podobno se govori o samomedikaciji ljudi, ki bi sicer doživljali močne duševne stiske in bi jih morali zdraviti s psihofarmaki, pa z uživanjem opiatov "skrijejo svoje simptome".

Uživanje drog, pogojeno s sociokulturno tradicijo

To je uživanje, ki je vtakano v vsakdanje življenje neke tradicionalne skupnosti. Mamilo je del ritualov določene skupnosti. Opij se na primer v Indiji in nekaterih sosednjih državah kadi ob določenih priložnostih, enkrat na mesec, in večina uživalcev ne postane z njim zasvojenih. Priložnosti so lahko povsem družabne kot

³ Po Lindesmithu postane nekdo zasvojen, ko doživi abstinenčne težave, jih kot take konceptualno prepozna in se tako nauči hlepeti po drogi ter s ponavljanjem te izkušnje pridobi stališča in vedenje zasvojenca (Lindesmith 1969, 181).

pri kajenju hašiša na Bližnjem vzhodu, lahko so verske kot npr. uporaba pejotla v Mehiki ali povezane z klimatskimi razmerami in neugodnimi delovnimi pogoji kot žvečenje koke v Andih. Večina takega uživanja je povsem izven logike rekreativne ali medicinske uporabe, čeprav se te droge uporabljajo tudi v zdravilstvu in ob družabnih srečanjih. Razlika je predvsem v tem, da je uživanje tradicionalno in *vernakularno*. Opij, hašiš, koka so rastline, ki so doma pridelane in uporabljene niso blago. Včasih so droge ravno nasprotno od blaga: plemenska skrivnost. V primeru gob psilocibin je pleme Mazatekov njihovo skrivnost čuvalo štiristo let in je zahodna civilizacija zanje izvedela šele pred kratkim.

Skratka, tradicionalno so razna opojna sredstva in zelišča bila na svojstven način vtkana v družbeno življenje, njihovo uživanje je bilo večinoma predpisano z rituali, včasih strogimi, povezanimi z religijo, včasih bolj relaksiranimi, povezanimi z družabnim ali delovnim življenjem skupnosti. Tudi v zahodni predindustrijski družbi so posvečene zeliščarice znale uporabljati psihotropne snovi (nore gobe, volčje češnje idr.) in tip pitja, ki je najbolj pogost v mediteranski kulturi, je zmeren, povezan z delom in družabnimi dogodki, na simbolični ravni tudi z liturgijo, pozna manj zlorab in tudi deviantnega pijanstva.

Če so vse civilizacije v zgodovini poznale mamila (izjema so verjetno le Eskimi, Gossop 1993, 1), pa lahko rečemo, da so droge novodobna stvar. Novodobna v smislu fenomena industrijske družbe. Način proizvodnje, distribucije in regulacije, kot tudi mesto, ki ga imajo v vsakdanjiku, so bistveno različni v primerjavi s tradicionalnimi družbami. To ne velja samo za ilegalne, ampak tudi za legalne droge. Zelo dober in ilustrativen primer so razglašene opijske vojne. Bistvo opijskih vojn je bilo v tem, da si je Britanski imperij širil trg na Kitajsko in ravno z opijem načeljal avtarktičnost kitajskega prostora. Opij, ki je bil vtkan v tradicionalno indijsko družbo, je na Kitajskem postal blago, ki je rušilo ureditev. Opij kot blago je bil preko opijskih vojn sredstvo vzpostavljanja globalnega ekonomskega prostora.

V sodobni (industrijski) družbi so droge predvsem blago. Če pogledamo na evropsko sceno, je od samobitnih mamil obstala samo industrijska artikulacija vina in piva, vse ostale substance, zvarci itn., so utonili v pozabo ali pa so zreducirani na raven zeliščarstva. Mamila, ki so v prometu, so izdelki nove dobe, ki so jih proizvedli v kemijskih laboratorijih v zadnjih dveh stoletjih ali uvozili iz drugih, novih krajev (npr. tobak iz Amerike). Tudi žganje je v tehnološkem in zgodovinskem smislu produkt nove dobe.

Status drog kot blaga implicira že v načelu odvisnost uživalca – potrošnika. Ta je odvisen od verige proizvodnje in distribucije, kot to velja za vse vrste blaga. Razlika med drugim blagom in drogo-blagom je v tem, da droge nimajo izrazite utilitarne neposredne uporabne vrednosti v družbeni produkciji⁴ ali reprodukciji⁵.

⁴ Izjema so razne vrste dopinga.

⁵ Ena izmed distinkcij med legalnimi in ilegalnimi drogami je morda ravno v tem, da tobak in alkohol, kot tudi farmacevtsko izdelana pomirjevala, na nek način vzdržujejo delovno silo v delovnem obdobju in je ne "kvarijo" oziroma se škodljive posledice kažejo šele proti koncu delovnega življenjskega obdobja in kolikor morda stanejo državo zaradi zdravstvenih posledic, toliko tudi prihranijo s skrajševanjem življenjske dobe in manjšo pokojninsko obremenitvijo. Ilegalne droge pa delujejo hitreje in so mladinski fenomen, se pravi ogrožajo delovno silo v začetku.

Droge imajo predvsem estetsko uporabno vrednost za ustvarjanje užitka ali odpravljanje bolečine. Ravno na presečišču užitka in bolečine ter protislovja med primanjkljajem reproduktivne uporabne vrednosti ter presežkom užitka pri konzumiranju drog, naredi droge kot zanimivo točko za državo in druge oblike oblasti. V tem smislu se droga približuje idealu blaga, ki se ga samo troši in je na nek način antipod zlatu kot osnovi za denar oz. denarju kot splošnemu ekvivalentu vrednosti. Morda je to tudi vzrok za dejstvo, da so vse opojne substance pod takim ali drugačnim nadzorom države, bodisi prepovedane bodisi regulirane z medicinsko oblastjo bodisi kot monopol države. V vseh primerih gre za vzvod umetnega višanja cene ustvarjanja dobička in za subjugacijo oziroma podrejanje uživalcev eni izmed vej oblasti.

Nekonformistično uživanje

S tem, ko so substance omamljanja postale blago, so se izmuznile tradicionalnim okvirom uživanja. Nova prijemališča, sedaj rekreativnega in medicinskega uživanja, so postala industrija in trg (legalni in črni) ter medicinski institucionalni kompleks. V vsakdanjem življenju pa so postali žepki kulture uživanja različne subkulture. Te so tiste, ki s svojo imažerijo, vzorci uživanja, vrednotami in normami uravnavajo vsakdanje uživanje večine rekreativnih drog, toliko bolj prepovedanih. Tako bi lahko govorili o neki novi samobitnosti oz. vernakularnosti mamil, ki jo imajo znotraj določene subkulture. Seveda pa ni moč govoriti o vernakularnosti, ki velja za uživanje v tradicionalnih skupnostih, saj je navsezadnje subkultura vedno v tesnem razmerju z dominantno kulturo. Takega trenutka v Mariboru se spominja eden izmed udeležencev takole:

815

V Mariboru smo imeli eno čisto tripaško sceno, sicer je polovica folka tudi fiksala občasno. Nekateri pa so bili tudi junkyji, rajši bi rekel čisto po procentu, na primer, da je bilo 10% takih, da so bili junkyji, drugo je bil folk - 30-40%, ki so se občasno zraven še fiksali oziroma so bili še občasno junkyji, se pravi, da so bili tudi zafiksani. Večina folka pa je bila takšna, da je zakajala, pa ki je jemala tripe...

Imeli smo bend, dva benda, pojavljali so se ljudje, ki so recimo zdaj renomirani glasbeniki v džezu ali v klasični glasbi, ki paš Razen tega smo imeli bend "Red Star". To je bil en bend, ki je nekje imel že ime po njih tripih, ki so se takrat pojavili in so bili zelo dobri, bile so šesterokrake temno rdeče zvezdice, zelo luškane in zelo močne in nekje se je scena odvijala okoli tega benda, maksimalno zadeta.

Bil je ves ta folk, ki se je vrtel okrog tega benda, bili so recimo pesniki, filozofi, dekadenti, živeli smo na tak način. Denarja smo imeli dovolj in zelo ekstravagantno smo se oblačili, vse možne žamete, brokate in vse možne barve: rumene, zlate, vijoličaste, rdeče in podobno; nastalo je neko jedro

enih sedem do deset do petnajst ljudi, ki so neke en imidž dajali celi skupini. V bistvu se je ta stvar razvijala tako, da je bilo okrog še recimo kakšnih petdeset ali sto ljudi, ki so obstajali okoli tega, okoli te ožje skupine, so pa morali biti zaradi same scene. Recimo, da Maribor ni veliko mesto. Ijudje si ne upajo nositi dolgih las, oziroma, se identificirati kot uživalci drog, oziroma, se izpostavljati na takšen način, da se pač tako oblačijo. To v 70. letih je bila odločitev, da se boš ti oblačil oziroma obnašal kot rocker, ki ima neke vzore v psihedelični glasbi. V enih takih scenah, ko so prisotne droge, se je mnogo ljudi, ki so bili tudi aktivni, moralo skrivati v enih takih okvirih, čisto normalni, to se pravi, da so sicer počeli stvari, ampak da so bili nevidni.

Tukaj smo priča tistemu, kar Kušević poimenuje *nekonformistično uživanje mamil*. Po sedemdesetih letih sicer mamila niso nikoli več imela tistega političnega naboja kot v hipijevskem gibanju, ko je Jerry Rubin v svoji programski knjigi *Do it!* zapisal, da je prvi *joint*, ki ga pokadiš v krogu vrstnikov, obred prestopa iz *straight* družbe v krog revolucionarne kontra kulture. Vseeno pa liki kulture tistih let vztrajajo usidrani v mladinski kulturi (Janis Joplin, Jimmy Hendrix, Jim Morrison itn.) in je upornišvo še vedno del ozadja uživanja nedovoljenih mamil. Moja teza je celo, da se je mladinsko vprašanje (vsaj za odrasle) metonimiziralo v problem droge (Flaker 1992). In ob večji generacijski tolerantnosti in razkroju splošnega mladinskega gibanja, postajajo droge ena izmed redkih točk, kjer je upor sploh možen, kjer je možno izraziti nestrinjanje z obstoječim vsakdanjkom. Droge so namreč javno in močno obsojene kot sovražnik ljudstva in uživanje predvsem npr. heroína še vedno šokira in škandalizira odrasle⁶. Droge ostajajo točka prekinitve in nestrinjanja s svetom odraslih.

Kot vsak poskus pobega, se tudi tega lovi v postvarjene like medijske produkcije ali rutine vsakdanjega življenja, kjer v obeh kraljuje lik junkyja. Uživanje droge je v zelo redkih primerih politično dejanje, se pa zgodi v okviru antiprohibicijskega gibanja kot npr., ko Marco Pannella kadi *joint* v rimskem parlamentu ali pa pri nas konec osemdesetih Slave Gorjup na Trgu Svobode v Mariboru. Vprašanje drog ostaja politično vprašanje. Na *ravni pravic* zadira v temeljno pravico do osebne svobode in do samodeterminacije. Samo uživanje drog namreč ni dejanje, ki bi omejevalo svobodo drugega, je zločin brez žrtve in ni etičnega argumenta za prepoved uživanja, ki bi temeljil na deklariranih vrednotah meščanske ureditve⁷. Na *ravni produkcije subjektivnosti* po eni strani postavlja pred nas vprašanje užitka in njegove stvarnosti, po drugi pa konstrukcije drugosti in socialnosti. Paradoksalno gre pri drogiranju za precej bolj realen užitek v primerjavi s simuliranimi užitki, ki nam jih ponuja postmoderna medijska produkcija in industrija užitka na svojih plakatih, ki pa jih ne moremo nikoli ustvariti, saj gre za realno kemično učinko-

⁶ Mirjana Ule (1992, 42) pravi: "Usodi zgodovinske vloge in vpliva mladinskih gibanj je enaka tudi usoda mladinske narkomanije. ...v devetdesetih pa je izrazita oblika regresije in nemočnega protesta mladih." Čeprav je težko tej trditvi ne pritrditi, se trudim tukaj pokazati, da ni čisto tako, da obstaja nek reziduim upornišva, ki se lahko preoblikuje v produktivno silo ravno na naslednjih vprašanjih.

⁷ Za razpravo o tem glej Husak 1992.

vanje neke substance na naš živčni sistem*. Poleg tega pa estetika uživanja droge uhaja kodu umetniške estetike ustvarjalca, stvaritve in občinstva. Na ravni *zdravstvene in socialne politike* pa skupaj z AIDS-om pred nas postavlja imperativ po povsem novih odgovorih na stisko. Ravno ukvarjanje z vprašanji drog uvaja v socialno in zdravstveno politiko nove prijeme. Na ravni strategije uvaja strategijo zmanjševanja škode in razkraja stare, redukcionistične obravnavne obrazce. Izkazalo se je namreč, da so stari modeli, tako juridični kot medicinski, nezadostni, da ni enega načina, kako ljudem, ki so zasvojeni, pomagati, kako ravnati z ljudmi, ki uživajo droge, da je poti veliko ter da se pravzaprav na križišču pravnih, socialnih, farmakoloških, etičnih, socialnih, kulturnih, institucionalnih, pedagoških itn. silnic ne da ravnati pa predpisanih receptih, reševati življenjske probleme parcialno, temveč je treba vedno ravnati ustvarjalno, glede na družbeni kontekst posameznika in skupnosti v kateri živi. Eno od paradigmatso pomembnih spoznanj je tudi to, da je vedno vprašanje obravnavanja stisk povezanih z uživanjem drog tudi vprašanje krepitve moči posameznika, skupnosti, družbenega sloja ali razreda.

Socialna matrika uživanja

Tradicionalno in nekonformistično uživanje sta si podobna v tem, da je uživanje vključeno v neko kulturo, ki določeni skupnosti pomaga preživeti, da je uživanje del nekih ritualov, preživetvenih strategij. Če so mamila v tradicionalnih družbah pogosto res vernakularna dobrina, pridelana in zaužita znotraj neke skupnosti ter zanjo, gre pri nekonformističnem uživanju za podoben proces. Tehnično gledano je večina drog zaužitih na nekonformističen način blago, a ob tem, da je tudi veliko produkcije za svojo lastno uporabo ter da je ekonomija nabavljanja pogosto minimalno tržna (namreč največkrat v uživalskih krogih ni dobičkov⁹), je bistvena podobnost, da so droge v nekaterih subkulturah način življenja, sredstvo upora ali vsaj socialnega disidentstva in leži nekje v osnovi določene subkulture. Nasprotno pa je tako v terapevtsko medicinskem tipu uživanja kot v rekreativnem droga predvsem blago (literarna sinteza teh dveh tipov je Huxleyeva soma). Po drugi strani pa je podobnost med terapevtskim in tradicionalnim uživanjem v instrumentalnosti in pa heteronomnosti uživanja. Uživalec uživa mamilo po navodilih nekega zunanjega agensa, z nekim ciljem, ki ni zgolj izkušnja omame. Pri tradicionalnem uživanju mamil so to rituali, pri terapevtskem pa medicinska doktrina. Za drugo dvojico pa je značilna ekspresivnost in avtonomnost uživanja, uživanje ni kodificirano z zunanjimi navodili in nima drugih ciljev kot samo izkušnja oz. je pri nekonformističnem sama izkušnja tista, ki vzpostavlja razliko do dominantne kulture. Na podlagi teh podobnosti lahko sestavimo matrico, ki jo tvorita dve dimenziji: heteronomnost/avtonomnost oz. instrumentalnost/ekspresivnost uživanja ter droga kot blago in vernakularna dobrina.

* Za diskusijo simulirane izkušnje glej Cesareo G. 1989.

⁹ Za pojem minimalne ekonomije pri distribuciji drog glej Dekleva 1999, 82-86.

Matrica socialnih okoliščin uživanja drog

Mamilo kot	Heteronomno instrumentalno	Avtonomno Ekspresivno
Vernakularna dobrina	Tradicionalno	Nekonformistično
Blago	Terapevtsko	Rekreativno

Pri tej matrici gre seveda za idealne abstrakcije. Ne delamo si utvar, da taki čisti idealni tipi tudi v resnici obstajajo. Večina dejanj uživanja mamil se lahko uvrsti nekje v koordinatnem sistemu, ki ga ustvarimo s temi dimenzijami socialnih okoliščin in definiranja uživanja mamil in vsako uživanje je v nekem odnosu do teh dimenzij. Še več, najbolj poznan način uživanja, ki ga pooseblja lik junkyja, uličnega uživalca, je prejkone sinteza vseh teh okoliščin. Je rekreativno, saj je vsaj izhodiščni cilj uživanja izkušnja zadrogiranosti, biti *high*; je terapevtsko, saj si zasvojeni uživalec s heroinom zdravi abstinenčno krizo, je vtakano v (sub)kulturo uživalcev, z določenimi rituali, normami, žargonom itn.; je tudi nekonformistično saj pomeni vsaj določen izstop in disidentstvo od centralnih vrednot zahodne civilizacije. Ulična kultura uživanja heroina torej sintetizira vse okoliščine, praktična posledica tega pa je, da jo lahko tudi razumemo kot sestavljeno iz teh različnih dimenzij. Smiselno je torej analizirati vsako posamično uživanje drog na podlagi te matrice, izluščiti način definiranja uživanja oz. se spraševati po smiselnosti redifiniranja. Hkrati pa matrica opozarja, da poleg uživanja, ki ga determinira lik junkyja, obstajajo tudi drugi načini uživanja, ki jih progresija različnih tipov ne zajema.

Seveda ta matrica ne zajema vseh družbenih okoliščin uživanja drog. Predvsem ji uhajajo tiste, ki so prijemališča oblasti. Droge so za oblast in diskurz o drogah, kot je dejal Guattari (1992), prehodni objekt. Oblast s prepovedjo in Vojno drog, hkrati pa z zdravstveno vejo oblasti s hkratno skrbjo in zdravljenjem zasvojenosti ter ustvarjanjem zasvojenosti od medicinskih preparatov, naddeterminira te dimenzije. Pripenja jih v panoptizem represivnih aparatov države in iz njih trži večji budžet, povečuje cene, na njih utemljuje vedno nove, z deklariranimi vrednotami pravne države nezdružljive mehanizme nadzorovanja (npr. telefonsko prisluškovanje, nadzor mobilne telefonije ipd.). Po drugi strani pa jih tudi pripenja v mehanizme terapevtske države, z njimi večja odvisnost državljanov, medikalizira družbene probleme in ustvarja in krepi triado Morala – Zdravje – Znanost.

LITERATURA

- Cesareo, G. 1989. Droga e immaginario. V: Butti, G. in Cogliati Dezza, M. (ur.), *L'esperienza simulata*. Trst: Edizioni "e" (9-27).
- Dekleva, B. 1999. Ekstazi in plesne droge. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela in Pedagoška fakulteta.
- Flaker, V. 1992. Normalna droga - Epilog k vojni proti drogi. Droge na tehcnici, Časopis za kritiko znanosti, let. 20, 146-7: 193-200.
- Flaker, V. s sodelavci. 1993. Droge in nasilje. (raziskovalno poročilo), Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Guattari, F. 1989. Questa soggettività. V: Butti, G. in Cogliati Dezza, M. (ur.), *L'esperienza simulata*. Trst: Edizioni "e" (37-40).
- Husak, D.N. 1992. *Drugs and Rights*. Cambridge University Press.
- Kajoa, R. 1977. *Igre i ljudi*. Beograd: Nolit.
- Klein, R. 1995. *Cigarettes Are Sublime*. London: Picador.
- Kušević, Vladimir. 1987. *Zloupotreba droga*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Sengers, W. 1989. Putting out fire with water instead of gasoline: the necessity of a clear distinction between use, addiction and junkyzation. Newsletter of The European Movement for the Normalization of Drug Policy. March 1989, 6: 13-16.
- Stephens, R.C. 1991. *The Street Addict Role: A Theory of Heroin Addiction*. Albany: State University of New York Press.
- Ule, M. 1992. Overdoza - to je tapravo. Droge na tehcnici, Časopis za kritiko znanosti, let. 20, 146-7, 193-200.